

Kouwe Drukte

Jaargang 15 - nummer 42 - oktober 2011 uitgave van

verzamelkring
De Doolster

WORDT LID VAN DEN STICHTSCHEN YSBOND.

Inhoud

Omslagillustraties.....	3
Nieuwe binding, oude vinding?.....	4
Halsversieringen op schaatsen (een reactie).....	5
Ingekomen reacties op artikel Frits Locher over Hanenkamschaatsen in KD 41.....	7
Schaatser op sokkel.....	8
Schaats met ringen/ In memoriam Jitse Hotsma.....	9
Schaatsbibliotheek(17): Een eigenzinnige schaatshistoricus en zijn publicatie... 10	
Schaats met zwevende voetstapel.....	13
IJswegenkaarten (11) De IJkaart van Utrecht.....	14
Zonder sterren.....	17
Aanvulling op het boek Van Glis tot Klapschaats van Wiebe Blauw.....	18
Reactie op artikel 'Vakantie-koopjes' van Bart van de Peppel (KD 30).....	19
Mijn aanwinst - reactie op oproep in KD41.....	19
Schaatsen voor spek- en bonen (2).....	20
Rectificaties/ Onbekende merkjes in krulschaatsen (KD41)/ Stempels (3).....	21
Schaatsen uit een Delftse beerput.....	22
Schaats met onbekend merkje/ Schaatsboeken te koop.....	25
Klomschaatsen en klompen op schaatsen.....	26
Stempels (oproep uit KD41).....	29
Mijn aanwinst.....	30
Halve Maanschaatsen (oproep uit KD41).....	31
De voorgeschiedenis vd terreinkaarten vd Zuid-Hollandsche IJsvereeniging.....	32
Bloemmotieven op schaatsen van Anrie Broere (2).....	35
Ten IJse 8 – Pantins de Hollande.....	36
Eindeloos pootje-over in Vreeland.....	38
Lage noren in 1963?.....	39
Boek en Zopie.....	40
Reactie op Rook & roll (KD 39).....	42
Colofon.....	43

Medewerkers

Martin van der Bij, Hedman Bijlsma, Anrie Broere, Ron Couwenhoven,
Hans van der Donck, Krijn van der Ham, Alex Kampinga, Matthy van Klaveren,
Theodoor van der Kooi, Frits Locher, Niko Mulder, Minne Iedes Nieuwhof,
Aad van den Ouweelen, Caroline van Staaveren, Alle Sterk, Teun Wanink,
Edith Wassenaar

ISSN 1572-4476

Omslagillustraties

De poster op de **voorzijde** van deze *Kouwe Drukke* is een typisch wervingsaffiche. De tekst laat daarover geen twijfel bestaan: 'WORDT LID VAN .... '. Er zat bij de '*Stichtse Ysbond*' dan ook een heuse propagandacommissie achter, zoals Matthy van Klaveren aangeeft in zijn artikel over de ijswegenkaart van die bond. De gekleurde reclameplaat stamt uit grofweg dezelfde periode als de kaart en viert dit jaar zijn honderdste verjaardag. Wiebe Blauw, die de kaart in bezit heeft, lichtte de afbeelding uitgebreid toe op bladzijde 50 van het boek '*Op schaatsen door Noord-Holland en Utrecht*', oftewel het medaille- of toertochtenboek zoals het in verzamelkringen is gaan heten. Uit zijn beschrijving kunnen we opmaken dat de plaat een en al positivisme moest uitstralen: de *Stichtse Ysbond*, daar heb je wat aan! Ze vegen de baan, plaatsen richtingaanwijzers voor doorgaande routes, leggen ijsbruggen en binden desnoods je schaatsen wat strakker onder. Word lid van die club! Of stop een vrijwillige bijdrage in de collectebus van de ijsbondsman op het plankier links aan de vaart. Al met al een schitterend tafereel; de propagandacommissie had goed werk afgeleverd. Desondanks was de S.I.J.B. geen lang leven beschoren. Ze werd in 1923 opgeheven.

Op de **achterzijde** bevinden we ons voor de vierde achtereenvolgende *Kouwe Drukke* op het ijs in de buurt van Volendam. De kaart, ingezonden

door Hans van der Donck, is gelopen in 1910 en was toen met recht een ansichtkaart, in de oorspronkelijke Duitse betekenis van het woord. *Herzlichen Glückwunsch* meiden, jullie zijn het aanzien meer dan waard en zelfs een exportproduct geworden. Dat was een aantal jaren eerder, bij een iets oudere versie van dezelfde afbeelding, nog niet het geval. Maar het gaat ons uiteraard niet om de tekst, de gesteven witte puntkapjes van de meisjes of om hun rozige appelwangetjes daaronder. Waar rijden ze op? Klompschaatsen zegt u. Kijk nog eens goed, betoogt Niko Mulder in zijn speurtocht naar de oorsprong van de combi klomp en schaats elders in dit nummer.

Nieuwe binding, oude vinding?

Ron Couwenhoven en Aad van den Ouweelen stuurden allebei dezelfde advertentie van een schaatsenmaker in. Het betreft de aankondiging van meester-smid Pr. van Geer uit Leiden uit 1833. Hij vervaardigt schaatsen die zonder te klemmen *'volmaakt vast en onbeweeglijk'* blijven zitten. In een mum van tijd kun je ze aan- of afbinden.

'Een advertentie van een schaatsenmaker uit 1833 zie je niet iedere dag', merkte Aad op in zijn e-mail. Hij vertelde ook nog dat Van Geer in dat jaar kort na elkaar twee maal hetzelfde bericht plaatste, maar dat er verder geen reclamemateriaal van hem bekend is. Helaas.

Hoe zag zo'n *'bijzonder toestel'*, zoals Van Geer het noemt, er uit? Je stelt je er iets groots bij voor, maar dat hoeft helemaal niet. Volgens het Woordenboek der Nederlandse Taal was het destijds een *'benaming voor een min of meer ingewikkelde constructie, die dienst doet als mechanisch hulpmiddel.'* Dat helpt ook niet echt. Het toestel blijft knagen.

Soms heb je houvast aan andere vindingen uit dezelfde periode. De tijdgeest, het toeval of simpelweg kopiëren wat een ander heeft bedacht,

wil wel eens leiden tot vergelijkbare *'uitvindingen'* op verschillende plaatsen. Het meest in de buurt komt het patent van de Engelsman James Cobbing van 26 januari 1830. Cobbing had heel goed nagedacht over een slimme binding voor schaatsen en werd daarbij geholpen door zijn beroep. Hij was *'cordwainer'*, schoenmaker van zachtleren schoenen, die ooit uit het Spaanse Córdoba kwamen, en waaraan het beroep zijn naam te danken had. Cobbing kwam met drie variaties op hetzelfde thema.

Tussen de binnen- en buitenzool van schoen of laars plaatste hij een dun plaatje ijzer, met daarop bevestigd twee metalen sokken die zonder uit te steken in de buitenzool vielen. Bovenop de metalen voetstapel van de

schaats soldeerde hij twee nokken die natuurlijk in de sokken moesten passen. Nokken en sokken, een soort bajonetsluiting stel ik me zo voor. Al kwam er nog wel een schroef achter in de zool aan te pas.

Een variant hierop werkte met twee klemmen waartussen de zool werd bekneeld door middel van tapbouten en een veer. Het systeem is me niet echt duidelijk. De laatste variant werkte met klemmen die met schroeven werden vastgezet. Ik durf er geen uitspraak over te doen.

De vinding met nokken en sokken echter, was natuurlijk ook toepasbaar op houten voetstapels. De vraag is of Van Geer het idee van Cobbing heeft

overgenomen of zelf een min of meer ingewikkeld toestel heeft bedacht.

Niko Mulder

Halsversieringen op schaatsen (een reactie)

Zowel in de laatste uitgaven van *Kouwe Drukke* als op de najaarsbijeenkomst in 2010 heeft Niko Mulder zich intensief bezig gehouden met halsversieringen op schaatsen. Hij heeft daarbij een aantal hypothesen gedeponeerd, waarbij hij tevens aangeeft dat er de nodige voorzichtigheid mee moet worden betracht. Dat laatste deel ik zeker en vraagt naar mijn mening daarom veel meer onderzoek. Binnen de gelederen van De Poolster is nog veel materiaal aanwezig dat aan een dergelijk onderzoek vorm kan geven. Op die najaarsbijeenkomst heeft Niko veel schaatsen gefotografeerd en vervolgens op de site gezet bij Bert van Voorbergen. Dit heeft de initiatiefnemers behoorlijk wat werk opgeleverd, maar lijkt nu dood te bloeden. Ik vrees dat ook op het artikel in de laatste KD41 op blz. 12 weer weinig reacties binnenkomen. Voor een deel is dat begrijpelijk, omdat er nog weinig onderzocht is. Maar zoals al opgemerkt hebben we misschien met zijn allen wel het materiaal in handen, al moet dat nog blijken. Indien er verzamelaars zijn die in een werkgroepje willen zitten, dan zou dat een eerste stap kunnen zijn. Zelf wil ik daar in ieder geval wel deel van uitmaken indien het zover komt.

Streepjescode

We zouden dan bijvoorbeeld eens kunnen beginnen met een klein afgebakend terrein en wel bij de streepjes in de hals van de schaatsen. Een verzamelaar uit de Hoeksche Waard (inmiddels ook lid van De Poolster) heeft wel vier paar schaatsen met een 'streepjescode', waarvan een drietal paar met eenzelfde soort productienummer, maar zonder een duidelijk kenmerk van een schaatsenmaker. Jan van Eijk heeft eveneens schaatsen met streepjes en daarvan zijn de makers bekend. Zelf heb ik ook schaatsen met streepjes in de hals. Dit paar is gemaakt door J.G. Koch uit de omgeving van Remscheid. Was het niet zo dat vooral schaatsenmakers uit die omgeving schaatsen maakten voor de buitenlandse markt! Misschien dus

Streepjescode op merkloze schaats. Coll. Dries Kroos

dat Koch gewoon aan een bepaalde vraag heeft voldaan.

HS of SH?

Daarnaast heb ik nog een paar schaatsen met het merkje HS in een kader en dit zou van Hendrik Stijnis, zoon van Willem Stijnis uit Hendrik Ido Ambacht kunnen zijn. Het merkje staat boven in de hals dwars geslagen en dat brengt je gelijk bij een volgend probleem. Als de schaats naar links rijdt dan staat er HS, laat je de schaats naar rechts rijden dan staat er .... SH. Gevoelsmatig staat er echter HS. Dit probleem komt ook voor bij een paar schaatsen van Jan van Eijk. Hij heeft het merkje WS (Willem Stijnis) recht in de schaatsen geslagen, maar wel gezien vanaf de schaats. Zou je het lezen als je voor de schaats staat dan staat er SM, maar Jan geeft aan dat WS waarschijnlijker is. Hij heeft tevens schaatsen van FS (Filip Stijnis) en dat laat zich niet omkeren, maar is alleen leesbaar als je voor de schaats staat. Het nieuwe lid heeft ook schaatsen met FS, maar nu gezien vanaf de schaats. Klaarblijkelijk ging men daar vrij gemakkelijk mee om.

Streepjescode op schaats gemerkt HS (Hendrik Stijnis?). Coll. Matthy van Klaveren

Code verkoper of maker?

Nu terug naar de streepjes. Niko brengt het onder bij de halsversiering en dat kan juist zijn, al vind ik het niet bijster spectaculair. Een ogenblik dacht ik dat het misschien een kenmerk was van de schaatsenmaker, maar dan zou het met een merkje dubbel op zijn en dat ligt ook weer niet direct voor de hand. Kan het zijn dat de streepjes er later zijn ingebracht door de verkoper? Dat zou een mooie verklaring zijn voor de Duitse schaatsenmaker in ieder geval. Zover nu bekend is gebruikt een schaatsenmaker iedere keer dezelfde 'streepjescode'. In ieder geval staan in de beide paren van Filippus Stijnis dezelfde streepjesformatie. Ook de drie ongemerkte paren, die wel zijn voorzien van een gelijksoortig productienummer, hebben dezelfde 'streepjescode'. Loop eens door uw verzameling en inventariseer of u schaatsen heeft met streepjes in de hals. Zij die over een computer beschikken kunnen het aan mij per email doorgeven, zij die daar niet over beschikken kunnen het schriftelijk doen, maar mogen ook bellen. Zie voor mijn gegevens achter in KD.

FS-Filippus Stijnis	houtje - \ \ \	JvE,DK
WS-Willem Stijnis	houtje - \ \ \	JvE
HS-Hendrik Stijnis?	houtje - / / /	MvK
"klokje"-J.G. Koch	houtje - / / /	MvK
merkloos	houtje - / / /	JvE
merkloos (3 paar)	houtje - \ \ \	DK

Matthy van Klaveren

met medewerking van *Jan van Eijk* (JvE) en *Dries Kroos* (DK)

Ingekomen reacties op artikel Frits Locher over Hanenkamschaatsen in KD 41

In mijn artikel in KD 41 over Hanenkamschaatsen deed ik een oproep aan de leden van de Poolster om aan mij door te geven wie Hanenkamschaatsen in bezit heeft. Alsmede een verzoek om foto's en de merkjes indien aanwezig. Ad Oostveen, Alex Kampinga, Wouter Griffioen, Jan Gores en Alle Sterk reageerden.

Coll. Alex Kampinga – hanenkam- stempel in letters P. SCHAKEL POLSBROEK

'Mijn' oogst bestaat uit vijf paar echte hanenkamschaatsen. Daarvan zijn er twee paar ongemerkt. Drie paar zijn gemaakt door P. Schakel uit Polsbroek; twee daarvan met het merkje 'P met drie puntjes erboven' en één met het stempel 'P. Schakel Polsbroek'.

Coll. Wouter Griffioen - hanenkam - ongemerkt

Ik ontving ook afbeeldingen van hele mooie schaatsen die niet onder de modelbenaming Hanenkamschaats vallen, zoals Wiebe Blauw dat heeft omschreven in zijn boek *Van glis tot klapschaats*. Op bladzijde 71 staat als omschrijving: *'Het meest opvallende van deze schaats zijn de drie tandjes die aan de voorkant op het uiteinde van de schenkel zijn aangebracht, die tezamen een kammetje vormen.'*

Coll. Jan Gores - hanenkamp - P met 3 puntjes erboven

Die niet-hanenkamschaatsen zijn alle erg mooi. Jan Gores heeft een paar schaatsen in bezit waarop de schenkel voorop eindigt in een prachtig gesmeed golfmotief met twee rondingen waaronder aan de zijkant de letters AU zijn geslagen. Voor zover ik weet een onbekende maker (eigenaar?).

Wouter Griffioen stuurde afbeeldingen van twee paar schaatsen met voorop een kam met twee stekels in de vorm van een V.

Coll. Wouter Griffioen - paar met 2 stekels

Alle Sterk heeft een paar mooie schaatsen waar de kam helemaal geen stekels heeft en vlak is.

Erg leuk is het verhaal dat Ad Oostveen mij e-mailde waarin hij beschrijft hoe hij aan zijn paar Hanenkamschaatsen is gekomen. Met goedkeuring van Ad nu ook voor de Poolsterlezers hieronder.

'Sinds een paar maanden ben ik eigenaar van een paar van zulke, zoals nu voor mij blijkt, toch wel bijzondere schaatsen. Toch ben ik er op een vrij makkelijke manier aan gekomen. Mijn vrouw was namelijk op "strooptocht" geweest bij de kringloopwinkel in de regio (Alblasserwaard) en kwam, zoals gebruikelijk, met niets thuis. Wel gaf ze mij nog de hint dat er in die winkel een paar oude houten schaatsen lagen. Een paar dagen later toch even wezen kijken en zoals blijkt toch niet voor niets. Er zat een plakertje op van € 2,-. Ik heb nog gevraagd of het niet voor de helft kon ....'

Ik ben er van overtuigd dat nog heel wat andere Poolsterleden hanenkam-

Coll. Jan Gores - bijzondere punt met stempel AU

Coll. Alle Sterk - soort kam, maar zonder stekels

schaatsen in bezit hebben.

Mochten andere verzamelaars alsnog foto's en info van hun hanenkamschaatsen aan mij willen toesturen, weet dan dat ik daar zeer geïnteresseerd in ben.

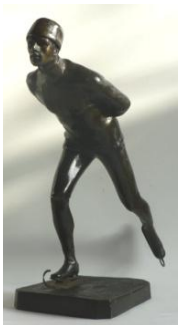
Frits Locher (locher@home.nl)

Schaatser op sokkel

Naar aanleiding van het artikel over de Van Heloma Plaqueette in KD40 stuurde Anrie Broere dit schaatsbeeldje in. Hij schreef: *'Ik heb het al heel lang in mijn bezit en het doet me denken aan Oscar Mathisen.'* Die opvatting zal misschien niet iedereen met hem delen, maar een fraai object is het zeker.

Redactie

Schaats met ringen

Dit paar krulschaatsen valt op door de speciale hakbinding met ringen, die aan de achterzijde op het hielcupje zijn gesmeed. Zo te zien is dit al in de fabriek gebeurd en zijn ze niet naderhand aangebracht.

Het merk op de schaats is van verkoper Ravestein & Co uit Rotterdam. Deze firma was ook verkoper van Duitse makelij en adverteerde in 1890 als *'origineele Go-aheadschaats-Stoom-fabriek van Schaatsen'* volgens Wiebe Blauw op pagina 303 in *Van glis tot klapschaats*. De lengte van de schaats is 35 cm en het ijzer is 4 mm dik. De voetstapel is van notenhout. De hals

is voorzien van een eenvoudige versiering en de krul is niet uitgesmeed. Er is een vierpuntshakschroef gebruikt voor de verbinding. Willen verzamelaars die ook schaatsen met ringen voor de

binding
(voor
en/of
achter)
hebben,
contact
met mij

opnemen en informatie en afbeeldingen opsturen?

Teun Wanink

In memoriam Jitse Hotsma

Op 4 juni ontving ik het bericht dat Jitse Hotsma op 2 juni op 75-jarige leeftijd was overleden. Het was schrikken, hoewel je in je achterhoofd weet dat door een slopende ziekte zo'n bericht kan komen.

Jitse was een verzamelaar van het eerste uur en hij was trots op zijn verzameling. Mijn gedachten gaan terug naar mei 1998 toen de eerste voorjaarsbijeenkomst in Wergea was. Op die mooie warme zonnige dag waren veel begunstigers van de De Poolster aanwezig. Wij werden ontvangen in de mooie tuin van Jitse en Anneke met koffie en gebak.

De rasverzamelaar had een groot ge-

deelte van zijn verzameling op rekken aan de muur gehangen en wij keken daar likkebaardend naar. Ook had hij samen met Wiebe Blauw een rondleiding opgesteld om naar de locaties van de 27 handwerklieden te gaan, van smeden die de schaatsijzers maakten tot de timmerlieden die de houtjes vervaardigden. Het was een gezellige dag waar wij goede herinneringen aan bewaren.

De Poolster zal Jitse missen en de veilingcommissie is een deskundig lid kwijt geraakt. Namens de veilingcommissie wensen wij Anneke en de andere familieleden veel sterkte toe in de komende tijd.

Alex Kampinga, Sappemeer

SCHAATSBIBLIOTHEEK Aflevering 17: Een eigenzinnige schaats-historicus en zijn publicatie

Soms moet je oppassen dat je je geen oude man voelt. Let wel: ik heb het niet over leeftijd, maar over gevoelens. Die teller gaat wel door. Maar dat hoeft helemaal niet te betekenen, dat je om de haverklap bij allerlei gelegenheden laat weten dat je ook al een jaartje ouder wordt. Maar soms ... als plotsklaps schoondochter, die in Californië woont, tijdens een vakantie in Nederland overduidelijk laat blijken, dat voor haar het papieren boek heeft afgedaan. Ze ook nog voortdurend in een hoekje kruipt met zo'n nieuwerwets beeldscherm (een *Amazon Kindle*) op de schoot en ze na verloop van tijd overleg pleegt met onze zoon welke titels ze binnenkort aan haar digitale collectie wil toevoegen. Tja, dan wordt het lastig bepaalde gevoelens onder controle te houden. Wórd je oud - of ben je dat al - als zulke gesprekken je tegenstaan? Voorlopig was ik maar van plan me nog jaren jong te voelen en vooral te blijven genieten van al die papieren boeken rondom me heen. En ik zal niet nalaten de gevoelens te promoten die elke rechtgeaarde verzamelaar herkent. Dat prachtige bezit van al die papieren boeken in de boekenkasten. En die onvergetelijke momenten, dat je als collectioneur weer iets fraais ziet binnenkomen.

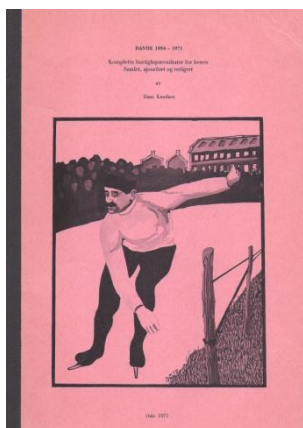
In memoriam

Toch is een ander aspect van het ouder worden aanleiding voor deze

Schaatsbibliotheek-aflevering. Enkele jaren geleden zei een goede kennis: 'Vroeger las ik nooit een overlijdens-advertentie in de krant, tegenwoordig spel ik ze.' Wij herkennen dat verschijnsel. In de plaatselijke krant kom je op de advertentiepagina generatiegenoten tegen of mensen met wie je vroeger hebt gesport. Al jaren verzorg ik in het schaatsjaarboek de rubriek *In memoriam*. De overlijdensberichten in de schaatswereld raken je meer en meer. Maar al te vaak gaat het om mensen die je in bijna 40 jaar *Schaatsseizoen* hebt leren kennen of met wie je wel eens hebt gesproken. In de 39^e jaargang van het jaarboek *Schaatsseizoen* staan straks - eind oktober/begin november - ook weer schaatsnamen die ons in het afgelopen jaar zijn ontvallen. Zonder onderscheid des persoons licht ik er enkele uit: oud-kortebaancrack Egbert van der Ploeg; trainer Gauke Nijholt; de vroegere kortebaanrijdster Coby Hoekstra; de Groninger starter, scheidsrechter en bestuurder Geert van der Veen; ex-KNSB-voorzitter Wim Schenk; ex-ijsclubvoorzitter Jitse Hotsma (bij iedereen in deze lezerskring zeer bekend); de langebaanrijder uit de jaren zestig Chris Meeuwisse en Jelle Keulen (de echtgenoot van...) In die lijst prijken straks ook diverse buitenlandse namen, waaronder ene Hans Petter Knudsen. Een Noor die op 1 april 2011 overleed op 67-jarige leeftijd. Die naam zegt u misschien niks. Toen ik dat bericht las, schrok ik. Had misschien ook wel iets met zijn leeftijd te maken. Maar nog veel meer

met de titel van deze rubriek: *Schaatsbibliotheek*. Dezer dagen sprak ik iemand, die exact hetzelfde deed als ik op het moment dat het bericht tot hem doordrong. We liepen – zonder het van elkaar te weten – naar de boekenkast en pakten twee beroemde titels.

Voorzover ik me herinner, heb ik Hans Knudsen nooit gesproken. Wel hebben we in de jaren zeventig enkele keren gecorrespondeerd. Eerst en vooral omdat ik die eerste uitgave bij hem bestelde: *Davos 1894 – 1971*. Een magische titel, gevolgd door de alleszeggende ondertitel: *Komplette hurtigløpsresultater for herrer*.

Hans Knudsen verzamelde in die uitgave van 70 pagina's A4-formaat alle wedstrijdresultaten op het beroemde olie-ijs van Davos uit de jaren 1894 tot 1971. Alleen maar van de heren natuurlijk, want zoals zo veel Noorse schaatsliefhebbers uit die tijd had hij niks met het damesschaatsen. Voor alle zekerheid benadruk ik dat Knudsen zijn privé-uitgave produceer-

de in het pre-digitale tijdperk. In zijn voorwoord stond een heel lijstje mensen met wie hij had gecorrespondeerd om al die resultaten bij elkaar te krijgen. Vervolgens moest hij ze rangschikken, uittypen, cyclostyleren, etc. etc.

Ongetwijfeld kun je anno 2011 al dat uitslagenmateriaal met weinige drukken op de knoppen van internet plukken. Dat is prachtig en tegelijkertijd is het eigenlijk niet eerlijk. Wat een moeite heeft Hans Knudsen zich indertijd moeten getroosten om dat alles bij stukjes en beetjes bij elkaar te harken. Eén ding weet ik zeker: het heeft hem destijds ook veel voldoening geschonken. In die jaren zeventig ben ik als een soort statistisch schaats-ambassadeur van ons land te gast geweest bij een ontmoeting van Noorse, Zweedse en Deense schaatsstatistici waar we indringend spraken over wederzijdse uitwisseling van schaatsresultaten en schaatsinformatie. In onze gesprekken kwam ook het respect voor mensen als Hans Knudsen nadrukkelijk tot uiting.

Navolging

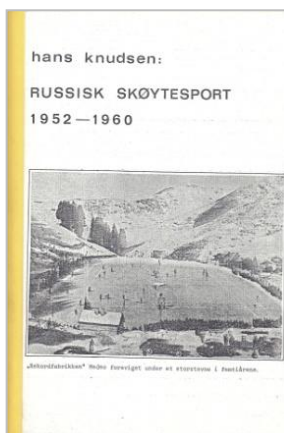
Wat heet: Hans Knudsen inspireerde ons om zoiets ook eens op te pakken. Zeven Nederlandse schaatsstatistici gaven vier jaar later een vergelijkbaar boekwerk uit: *10 jaar Inzell – alle wedstrijduitslagen in de periode 1965-1975*. Dat boek besloeg een veel kortere periode, maar ook in dat geval kostte de totstandkoming veel intensief researchwerk. In de verantwoording werd Hans Knudsen met name

genoemd: 'Het idee om een uitgave te wijden aan de wedstrijdresultaten op één baan is overigens niet helemaal nieuw.'

Inmiddels heb ik enkele keren het woord schaatsstatistici gebruikt. Al veertig jaar lang wordt dat etiket ook regelmatig op mij geplakt. Maar echt schaatsstatisticus of schaatscijferaar heb ik me nooit gevoeld. Ik voel me meer verwant met de aanduiding 'schaatshistoricus', die ik ook van toepassing vond op Hans Knudsen. Het knappe van die Noor was, dat hij onontgonnen terreinen aanpakte. In 1981 verraste hij vooral de cijferaars met een nieuwe uitgave *Russisk skøytesport 1952-1960*. In die jaren vijftig drongen af en toe berichten uit Rusland door over fabelachtige schaatsrecords op het Medeo-ijs in Alma-Ata. Knudsen reikte plotsklaps veel completere informatie over die wedstrijden aan na intensief onderzoek in de Russische sportkrant *Sovjetskij Sport*.

Terugkijkend herinner ik me hoe de arbeid van deze Noor nog andere gevolgen had voor de schaatsstatis-

tiel. Ieder een worstelde in die jaren met de schrijfwijze van de Russische namen. Mijn *Winkler Prins Encyclopedie* uit 1961 zet zelfs vijf verschillen-

de transcripties naast elkaar: Nederlands, Engels, Duits, Frans en Internationaal. Knudsen besepte met vooruitziende blik dat de statistici behoefte hadden aan uniformiteit. Vanzelfsprekend koos hij daarbij voor de uitgangspunten van de *Norske Språkråds Retningslinjer* en dat deed hij uiterst consequent en consciëntieus. Met de kenmerkende eigenzinnigheid die we bij Noorse collega's wel vaker aantreffen, had Knudsen er geen enkel begrip voor dat anderen er wel eens een andere transcriptie van het Russisch op nahielden. Vooral sommige Nederlandse statistici moesten het ontgelden. In zijn voorwoord onthulde hij zelfs, dat hij aanvankelijk een voorwaarde in zijn boek wilde opnemen met de volgende strekking: 'Dit geschrift mag niet worden uitgeleend of geheel of gedeeltelijk worden gekopieerd ten behoeve van Nederlandse staatsburgers voor het jaar 2051.' Deze (hilarische) clausule had hij toch maar achterwege gelaten .....

Als pure schaatsliefhebber heb ik het altijd jammer gevonden, dat – om maar eens iemand te noemen – de Evgeny Grishin van mijn jeugd in een latere periode verruild moest worden voor Jevgenij Grisjin. Maar in het computertijdperk realiseerden we ons terdege hoe belangrijk het was in de internationale statistische contacten uniforme schrijfwijzen te hanteren. Ik zie nog eerste uitdraaien van ranglijsten voor me, waarbij dezelfde Russische, Chinese en Koreaanse schaatsenrijders soms vijf- of zesmaal opdoken met steeds weer andere transcripties. Trouwens Peter v.d. Meijden, Peter van der Meijden, Peter van de Meijden, Peter van der Meyden en ga zo maar door bleken ook geen

verschillende rijders te zijn ...

Keuken

Waarmee ik u via een omweg een kleine blik heb gegund in de internationale statistische keuken. De ware boekenliefhebber heeft aan die jaren diverse interessante publicaties overgehouden. Van *Davos 1894 – 1971* bezit ik zelfs een blauwe en een rode editie. Zo'n bundel papier met een aardig kft er omheen, om maar niet te spreken over de verhalen die onverbrekkelijk verbonden blijven met die titels in de collectie: moet ik nog verder toelichten dat daar geen enkele verwijzing naar een adequaat bijgehouden website tegenop kan ...?!

Hedman Bijlsma

Schaats met zwevende voetstapel

Hoewel niet zo duidelijk zichtbaar op de foto, 'zweeft' de voorkant

JB en HK in de voetstapel zijn ver-

moedelijk van de voormalige eigenaren. Op de schenkels zijn geen merktekens zichtbaar.

van deze schaats los boven het ijzer. De bevestiging zit namelijk midden in het voetblad, zoals op de foto van de bovenzijde is te zien. Dit paar schaatsen komt uit de Verenigde Staten. De lengte van is 27 cm, het ijzer is 7 mm dik. Het houtje is voorzien van twee riemgaten. De stempels

Naar mijn inschatting zijn deze schaatsen met de hand gemaakt rond 1870. Welke verzamelaar is ook in het bezit van schaatsen met zwevende voetstapel of kan mij er meer over vertellen?

Teun Wanink

IJswegenkaarten (11) De IJkaart van Utrecht

De Stichtsche IJsbond wordt in 1907 in Utrecht opgericht en zal slechts 15 jaar bestaan. In december 1922 komt er een einde aan de bond, die dan de laatste jaren al een zieltogend bestaan lijdt. In het begin van het bestaan worden er allerlei initiatieven genomen. Zo probeert men om bondstochten te organiseren, wat een aantal keren lukt. Ook probeert men te bewerkstelligen dat het ijs in de binnenwateren niet meer gebroken wordt. Hiertoe wendt men zich tot Gedeputeerde Staten. De bond wil tot een vaarverbod komen bij ijsvorming, echter G.S. wil hier niet aan. Toch boekt men af en toe een klein succesje als enige burgemeesters een dergelijke bepaling wel opnemen in de politieverordening.

In 1909 werd er reeds melding gemaakt in het *Utrechts Nieuwsblad* van 29 november 1909 dat er een ijskaart gemaakt zou worden, maar dat deze in dat jaar nog niet kan worden uitgegeven, daar alle gegevens nog niet zijn verzameld. In dezelfde courant van 13 december 1910 wordt in een verslag van de jaarvergadering melding gemaakt dat er een ijskaart in voorbereiding is.

Het jaar daarop blijkt dat er nog een drukwerk op stapel staat. In het verslag over de jaarvergadering van 1911 wordt er met geen woord over gerept, maar de propagandacommissie deelde bij monde van de heer Andrau mede, dat een gekleurde reclameplaat

is ontworpen. (UN. 4 november 1911). Zie omslag voorzijde.

In het Utrechts Nieuwsblad van 20 januari 1912 staat het volgende stukje opgenomen:

'De Stichtsche IJsbond heeft een duidelijke kaart uitgegeven, waarop de belangrijkste ijsbanen in de provincie Utrecht voorkomen. Ongetwijfeld zal deze praktische kaart van veel nut voor de schaatsenrijders zijn en dikwijls geraadpleegd worden. Van deze ijskaart is voor ieder lid van elke afdeling, van den Stichtsche IJsbond een exemplaar gratis bij den secretaris dier afdeling verkrijgbaar.'

Het tijdstip van deze publicatie is niet zo vreemd, want in de winter van 1911-1912 is het lang zacht. Maar van 15 tot 20 januari is het vriezend en ook eind januari vriest het. Vervolgens is er een felle korte kou-inval. Begin februari vriest het 's nachts 15 tot 20 graden. Op maandag 5 februari vriest het nog 8 graden, maar op dinsdag is het 4 graden boven nul. De Elfstedentocht gaat woensdag na stemming toch door, al heeft het de nacht ervoor behoorlijk geregend. Misschien is de kaart aan het begin van deze ijsperiode eindelijk gedrukt.

In eerdere overzichten wordt vaak melding gemaakt dat deze ijskaart in 1910 zou zijn uitgegeven, dit lijkt mij onjuist. De man die zich met de kaart bezig hield was H.A.M. van Hoffen. Hij was directeur bij drukkerij J. van Boekhoven en hoewel het nergens staat aangegeven, ligt het natuurlijk

erg voor de hand dat de kaart daar gedrukt is. Bovendien staat er aan de voorzijde van de kaart reclame opgenomen van deze drukker naast reclame van Koninklijke Utrechtse Fabrieken van Zilverwerken C.J. Begeer, de stoomschaatsenfabriek G.S. Ruiter uit Akkrum, Blooker's Daalders Cacao en hotel-café De l'Europe', Vreeburg 17 in Utrecht. Op dat laatste adres vond veelvuldig de jaarvergadering van de IJsbond plaats.

De achterzijde van de kaart staat geheel vol met advertenties. Hieronder een advertentie van A.K. Hoekstra schaatsenfabriek uit Warga. In de advertentie wordt melding gemaakt van een groot aantal bekroningen met gouden en zilveren medailles. De laatste in de reeks is een gouden medaille in 1910 in Haarlem. Waarschijnlijk is hieruit opgemaakt dat de kaart in dat jaar ook is vervaardigd. Ook bij Blooker's Daalders Cacao is nog een aardig detail op te merken. Vanuit de advertentie staat een rode pijl naar een plek aan de Amstel onder Amsterdam, met in de advertentie de tekst *'Hier staat de fabriek waar de bekende Blookers Daalders Cacao gemaakt wordt.'* Rechts onderaan de kaart werd in rode letters de oproep geplaatst om verbeteringen, wijzigingen of aanvullingen aan H.A.M. van Hoffen, 44 Breedstraat Utrecht op te zenden door deze *'met rooden inkt op dit exemplaar te willen aanbrengen en daarna ondertekend en gefrankeerd toe te zenden. Men ontvangt dan kosteloos een nieuwe kaart.'*

Van Hoffen maakt in ieder geval geruime tijd deel uit van het Hoofdbestuur, want hij wordt zowel in 1911 als in 1914 herkozen. H.A.M. van Hoffen komen we later nog een keer tegen bij de bestuurders van de 'Utrechtsche IJscub "De Zilveren Schaats"' in 1920-1921. Een ijsclub voor de hoogste sociale kringen uit de stad, waar men niet zomaar lid van kon worden.

De kaart bestrijkt het gebied van Amsterdam tot Schoonhoven aan de Lek in het zuiden. De stad Utrecht en Naarden markeren de oostgrens en Sloten, Uithoorn en Goejanverwelle-sluis liggen nog net aan de westzijde van de kaart. De berijdbare ijsroutes zijn in blauw aangegeven op een geelkleurige ondergrond. Onderaan de kaart wordt een oproep gedaan door secretaris mr. R. van Woelderen, Nassaustraat 17 in Utrecht:

'De IJsbond bevordert het verkeer over het ijs in de provincie Utrecht en aansluitende banen, door het verbeteren van de toestanden op de ijsbanen, het behoorlijk onderhouden der ijsbanen, het verzekeren der baanvegers tegen ongevallen, het uitgeven eener ijskaart, het dagelijks gedurende den ijs tijd verspreiden van ijsberichten, het voorstaan van de belangen der schaatsenrijders, bij de eigenaars van vijvers, kanalen, bruggen, vlonders, stoomgemalen, bouw- en weiland, en het aandringen bij de bevoegde autoriteiten op sluiting der vaart gedurende den ijs tijd. Voor elke vereniging tot bevordering der

Hotel en Café „DE l'EUROPE" - Vreeburg 17, Utrecht

Logies met ontbijt vanaf f 1.75 Diner f 1.50 Plat du Jour f 0.60

Aan het Hotel en Café „DE l'EUROPE" zijn verbonden: afzonderlijke Bijzitten, Kegelspelen, kleine en grote Vergader-
zalen, waaronder zalen met ruimte voor 400 personen, prachtige Balzaal met Foyer enz. -> Alles deucht verlicht
Inrit voor Automobielen J. W. DE NEUT, Geraat

STICHTSCHE IJSBOND

KAART VAN DE BELANGRIJKSTE IJSBANEN

IN DE PROVINCIE UTRECHT

PRIS 10 CENT • VOOR LEDEN VAN DEN BOND GRATIS

Hier staat de fabriek waar de bekende
BLOOKER'S DAALDERS CACAO
gemaakt wordt

Handelsdrukkerij
Boekwerken
Illustratiedruk

Drukkerij J. van Boekhoven
Amsterdam - Utrecht - 's Gravenhage

Konink. Utrechtsche Fabrick van Zilverwerken
Firma C. J. BECEER
MEDAILLES - KRUIZEN - INSCRIES - SPORTPRIJZEN

Firma G. S. RUITER :: AKKRUM (Friesland)
STOOM-SCHAATSSENFABRIEK
GRAND PRIX
ST. LOUIS 1904
PARIS 1900

DE STICHTSCHE IJSBOND gevestigd te UTRECHT,

bevoordt het verkeer over het ijs in de provincie Utrecht en aansluitende banen, door het verkiezen van de toestanden op de ijsbanen, het
bevoordt de onderhouden der ijsbanen, het verkiezen der baanvegen tegen overval, het uitgeven en terugkopen, het dagelijks gedurende
den tijd verspreiden van ijsberichten, het verspreiden van de berichten der schaatsverreiden, bij de eigenaren van vijvers, kanalen, bruggen,
vismers, stoomgemaal, bouw- en weiland, en het aandrigen bij de bevoegde autoriteiten op sluiting der vaart gedurende den tijd.
Voor alle verordening tot bevoording der ijsvaart in de provincie Utrecht bestaat gelegenheid zich bij den Bond aan te sluiten.
Inlichtingen te verkrijgen bij den secretaris: Mr. R. VAN WOELDEREN, Nassaustraat 17 Utrecht.

ijssport in de provincie Utrecht bestaat gelegenheid zich bij den Bond aan te sluiten.'

De schaal ontbreekt maar is ongeveer 1:125.000. De kaart is groot 54 x 29 cm, maar trek je de marge waar de reclame staat er van af dan blijft er een kaart over van 44 x 19,5 cm. Een betrekkelijke kleine kaart dus. Hoeveel er van gedrukt zijn is niet bekend. Zoals reeds opgemerkt was de kaart gratis voor leden en anderen konden de kaart aanschaffen voor 0,10 cent. Het ligt voor de hand dat de kaart zo goedkoop kon zijn door de vele reclame die er op vermeld stond. Zo ook reclame van 'Het Spijkervat', een ijzerwarenhandel van G.W. van Dillen jr. aan het Vredenburg 20. De zaak bestaat nog steeds en vermeldde zijn naam onder andere op schaatsen van Ruiter uit Akkrum.

Dan ben je bijna klaar met je verhaal en duikt er ineens nog een stukje op uit Het Nieuws van de Dag van 27 december 1910. Hierin staat: *'De heer H.A.M. van Hoffen deed mededeling aangaande de door hem ondernomen samenstelling van de ijskaart van den Bond. De kaart is thans gereed en zal deze winter worden uitgegeven.'* De

winters 1910 t/m 1916 zijn zacht of normaal, hoewel er in 1912 zoals aangegeven zelfs nog een Elfsteden-tocht is. Hierdoor en door de functie die H.A.M. van Hoffen had bij drukkerij Van Boekhoven lijkt het mij aannemelijk dat de kaart pas in januari 1912 is gedrukt.

Matthy van Klaveren en met dank aan Ron Couwenhoven en Wiebe Blauw

Geraadpleegde werken:

1. *Van Glis tot Klapschaats* (W. Blauw)
2. *Bar en Boos* (Drs. J. Buisman)
3. *De Zilveren Schaats* (Bas Nugteren)
4. *Utrechts archief* (div. uitgaven UN)

Zonder sterren

Op mijn schaatsen van Dejour ontbreken de twee sterren naast de naam H. Dejour in het stempel. Zie *Kouwe Drukke* 39, blz 7 waar ze in de schaatsen van Frits Locher wel deel uit maken van het stempel. Heeft dit vermoedelijk te maken met een speciale serie? Graag jullie reacties.

Alex Kampinga

Foto Frits Locher

Aanvulling op het boek Van Glis tot Klapschaats van Wiebe Blauw

Ik vond in diverse kranten nog wat advertenties van onbekende schaatsenmakers:

Willem Verkerk, Ouderkerk aan de IJssel

Verkerk adverteerde op 24 december 1852 dat hij vanaf maandag 27 januari 1852 dat hij vanaf maandag 27 januari 1852 de grof-en hoefsmederij, die door een

(8501) De Ondergeteekende neemt de vrijheid zijne geëerde Dorps- en Landgenooten bekend te maken, dat zijne **GROF- en HOEFSMEDERIJ**, welke door ziekte en sterfgeval is gesloten geweest, op *Maandag den 27sten dezer*, weder zal **geopend** worden, en met vlijt en ijver voortgezet, onder het Bestuur van eenen bekwaamen Meesterknecht, welke vroeger vele jaren aan dezen Winkel is werkzaam geweest, en volledige bewijzen van bekwaamheid heeft gegeven; dat hij hem de echte van ouds beroemde **Ouderkerkse Schaatsen** weder zullen worden gemaakt, voor welker deugd en kwaliteit hij drie jaren instaat. Inzonderheid houdt hij zich aan zijne geachte Mede-Burgers en Heeren Steen-Fabriekanten aanbevolen tot het **Beslaan van Faarden en Steenvormen**, belovende alles te zullen aanwenden om zich het vertrouwen en de goedkeuring zijner geëerde Begunstigers waardig te maken.

Ouderkerk a/d. IJssel, 24 December 1852. **WILLEM VERKERK.**

sterfgeval gesloten was, weer zou opstarten en dat hij dan ook de productie van echte Ouderkerkse schaatsen weer ter hand zou nemen.

Den SMIDZIJNTE met een ruime Plaats en Bleekveld, in de Jacobynersstraat, uit de hand te Koop. Te be-
nemen by B. DEELMAN in de Boteringestraat.
* A. J. NIEUWENHUIZEN woonende in de Kerk der Doopsgezinde Gemeente in de Oude Boteringestraat,
Lev. N. No. 16, adverteert door dezen, dat hy vervaardigt NIEUWE HOUTEN tot **SCHAATSEN**, verzoekt gunst
en recommedatie.
* By ELIAS HOPPENGA aan het Grootte Markt, daar de Haring Buis uithangt, is weder te bekomen: VER-
SCHE ZALM; beste Berger Angovisch, Nieuwe Hollandische Winter Haring, Hollandische Winter Schaarre, beste
Ei- en Siroo Bokkens, Nieuwe Citroenen, beste Bleidsche- en Spaansche Castanjes, Zeeuwse Aardkels Nieuwe
Kraaike- en Kleine Nooten, als medes Bokkens om uit de hand te Eeten, die zo vet zijn als 2 m; ook contruceerd
dezeve met vermindering van prizen zyn Winkel uit te verkoopen, beliaande in OOSTINDISCHE en SAXISCHE
te bewaardig, ENGLISCHE en DELESCHE AARDEWERKEN; verzoekt ten iederen gunst en behoeden omme

Pr. van Geer, mr. smid op de Hoogewoerd, hoek Rijnstraat in Leiden.

Pieter van Geer komt bij Wiebe niet voor. Ik trof de advertentie aan in de *Leydse Courant* van 14 januari 1833 (zie pag. 4). De meester smid maakte bijzondere schaatsen, die zonder

riemen en zonder beklemming aan de schoen konden worden vastgemaakt.

A.S. van der Wal, Rauwerd

A.S. van der Wal leverde in november 1854 koperen schaatsen in, die onder nr. 184 werden opgenomen in een uitvoerige lijst van voorwerpen, die op de derde van die maand in de Leeuwarder Courant werd gepubliceerd: *'Een paar schaatsen uit koper gemaakt door A.S. van der Wal te Rauwerd, zijn naar eisch bewerkt en bewijzen dat de maker een bekwaam werkman is.'*

De lijst voorwerpen waren in juli van dat jaar geëxposeerd op de tentoonstelling van Friesche Nijverheid en Kunst, die in Leeuwarden werd gehouden. Of Van der Wal meer schaatsen produceerde behalve deze pronkstukken is niet bekend.

A.J. Nieuwenhuizen, Leeuwarden

Nieuwenhuizen woonde in de kerk der Doopsgezinde Gemeente in Leeuwarden aan de Boteringestraat en

maakte op 10 januari 1810 in de *Leeuwarder Courant* bekend dat hij *'nieuwe houten tot schaatsen'* vervaardigde. A.J. was dus geen honderd procent schaatsenmaker, maar wel een toeleverancier.

Ron Couwenhoven

Reactie op artikel 'Vakantiekoopjes' van Bart van de Peppel (KD 30)

In *Kouwe Drukke* nr. 30 heb ik met belangstelling het artikel 'Vakantiekoopjes' van Bart van de Peppel gelezen.

Bart is in het bezit van twee foto's waar een schaatsende Prinz Wilhelm von Preussen op staat afgebeeld.

Ikzelf ben in het bezit van een foto waar de toenmaals zesjarige Prinz Wilhelm van Preussen (geboren 4 juli 1906) met zijn vijfjarige broertje Prinz Louis Ferdinand (geboren 9 november 1907) schaatsend op staan afgebeeld. Het is een originele foto uit 1913, dus een jaar voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

Prins Wilhelm en zijn broertje prins Louis Ferdinand waren zonen van Kroonprins Wilhelm van Pruisen (6 mei 1882 – 20 juli 1951) en de kleinzonen van de Duitse Keizer Wilhelm II (27 januari 1859 – 4 juni 1941).

Na de wapenstilstand van de Eerste Wereldoorlog in november 1918 vluchtte de Duitse Keizer naar Nederland en woonde hij tot zijn dood in 1941 in Doorn. Kroonprins Wilhelm van Pruisen zat tot de zomer van 1923 gevangen op het eiland Wieringen. Zie *Kouwe Drukke* nr.38 'De kampioen van Wieringen'.

Hans van der Donck

Mijn aanwinst - reactie op oproep in KD41

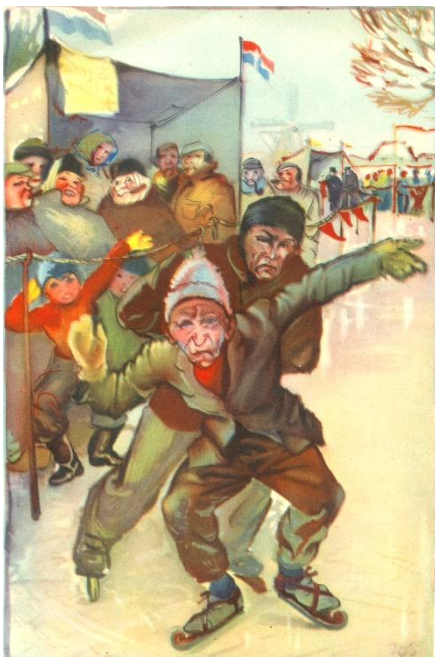
In *Mijn aanwinst* op p. 33 werd de vraag gesteld of de afgebeelde schaatsen tot de Wieringerwaarder schaatsen gerekend mogen worden. Al diegenen die reageerden naar Alle Sterk waren de mening toegedaan dat deze schaatsen hier niet toe behoorden. Blijft natuurlijk wel de vraag of dit dan een nieuw type schaats is. De Hoekschewaardse Krulschaats? Verzamelaars die ook dergelijke schaatsen bezitten, kunnen nog altijd naar Alle Sterk reageren. Zie voor zijn adresgegevens de Poolsterledenlijst.

Alle Sterk / Matthy van Klaveren

Schaatsen voor spek- en bonen (2)

Bij het doorbladeren van het in 1967 verschenen boekje *Hollandse Winters* van Meijerman kwam ik onder het hoofd 'Voor spek en bonen' ook nog enige informatie over dit onderwerp tegen. In IJnsum werd in 1865 een wedstrijd gehouden, waaraan vierenzestig mannen en vrouwen meededen, met als hoofdprijs een vet varken en verder 109 gulden aan prijzen. In dat jaar vond ook in Franeker zo'n wedstrijd plaats, waar ook de geringere stadsambtenaren aan mee mochten doen. De prijswinnaar ging met een varkenskop, tien koppen erwten en twee halfbroden naar huis.

De spekrijderij in Leeuwarden waarover ik in mijn vorige bijdrage schreef komt ook in extenso aan de

orde. In 1893 vonden hier ook weer spekrijderijen plaats. Men moest toen bij inschrijven zijn leeftijd en kindertal opgeven. De prijzen bestonden uit spek, bruine bonen, grauwe erwten, rijst, cokes, brood en een korf turf. Van de meer dan duizend deelnemers was de oudste 87 jaar en vijftig waren boven de 70.

Sommige van de oudjes schaatsten niet, maar gingen te voet en twee mannen op krukken deden mee in een slee. Geen hartverheffende tonelen, maar een dankdicht kon er nog wel af, waarvan hier enkele regels:

Ontvang o ed'le heren

Van ons d'oprechte dank

Doordien G'ons ging tracteren

Op brandstof, spijs en drank.

In 't *Kleine Krantsje* vond ik dat in 1875 in Bergum een hardrijderij om spek en boontjes plaats vond waaraan tweeënvijftig rijders deelnamen. Na afloop was er een tocht door het dorp en feest in een zaal. In een tijd dat het drankprobleem één van de grootste sociale problemen was kun je je afvragen of niet veel prijzengeld uiteindelijk in de zak van de kastelein terecht is gekomen. De verslaggever noemt het een zeldzaam geëvenaard feestgenot.

Ook nog in de 20ste eeuw vonden dit soort wedstrijden plaats. Op een ansichtkaart uit de twintiger jaren staat afgebeeld een spek-en bonenwedstrijd in Oosterbeek ten behoeve van de werkelozen aldaar. De prijzen bestonden uitsluitend uit nuttige voorwerpen, zoals zijden spek,

kolen. enz. Bij Bijlsma vinden we dat begin 1940 in Franeker een wedstrijd gehouden werd voor vrouwen van werkelozen. De prijzen waren toen suikerbrood, een Duits laken en antraciet. De oudste deelnemer kreeg een tulband als extra prijs. Was dit de laatste wedstrijd van dit soort in de

geschiedenis van de Nederlandse schaatssport?

Minne Iedes Nieuwhof

Nog een berichtje uit 't Kleine Krantsje. In 1815 wordt iemand uit het ijs gered en deze persoon neemt uit dankbaarheid voor zijn redding dienst bij de Nationale Militie.

Rectificaties

Kouwe Drukke nr. 41 zag er weer fraai uit. Ik heb er twee opmerkingen over. Niko Mulder meldt in zijn artikel over het beeld in Warmenhuizen dat Jos Pronk daar woonde. Dat is niet juist. Jos kwam uit 't Zand en woonde later met vrouw en kinderen in Oost-Graftdijk en tegenwoordig in De Rijp. Zijn zwager Co Giling komt wel uit Warmenhuizen en Co is natuurlijk één van de iconen van het marathonschaatsen.

Dan trof ik ook nog een advertentie uit 1889 aan van K. Blankenstein uit Woerden, die een bijzondere schaats aanprijst. Dat het hier om een schaatsenmaker gaat, die door Wiebe Blauw over het hoofd is gezien, blijkt absoluut niet uit deze advertentie. Te meer daar Blankenstein aankondigt: *'Met den naderenden winter vele andere soorten'* Het lijkt er dus meer op dat het hier om een winkelier gaat.

Ron Couwenhoven

Onbekende merkjes in krulschaatsen (oproep uit KD41)

Een drietal reacties kwam binnen. Twee verzamelaars hadden ook het merkje van de 'dansende vrouw' en twee verzamelaars de vlieg met A. Zij konden geen van allen verdere informatie leveren.

Matthy van Klaveren

Stempels (3)

Aukje de Haan heeft weer een stempel 'gevonden'. Maar ze vertelt ons niet waar. Wie volgt?

Redactie

Schaatsen uit een Delftse beerput

Enige jaren geleden kwam het Westlands Schaatsmuseum in het bezit van een paar bijzondere (kinder)schaatsen. De schaatsen zijn in de jaren negentig van de vorige eeuw in Delft opgegraven in een oude beerput door een zogenaamde 'schatgraver'.

Als er in een oude binnenstad huizen worden gesloopt is zo'n 'schatgraver' er als de kippen bij om vaak illegaal op zoek te gaan naar oude beerputten.

In steden werden beerputten vanaf de Middeleeuwen tot in de 19^e eeuw gebruikt als toilet. De inhoud van zo'n beerput bestaat meestal uit samengepakte beerlagen (feces) met daartussen aardewerk, glas, slachtafval en soms wat andere voorwerpen die in het verleden werden weggegooid.

Het is zeker dat de beerput waaruit de schaatsen afkomstig zijn in de oude Delftse binnenstad lag. Helaas is de exacte locatie niet meer te achterhalen. De vondst van een paar schaatsen in een beerput mag best wel bijzonder genoemd worden. Daar ik regelmatig contact heb met stadsarcheologen en ook wel eens 'schatgravers' spreek, weet ik dat zulke vondsten uitermate zeldzaam zijn.

De schaatsen

Het gaat om twee houten (kinder)schaatsen met nog zichtbare restanten van de ijzers (schenkels). Helaas zijn de houtjes hier en daar wat gehavend (beschadigd door de schop?) en vertonen ze ook wat krimpssporen

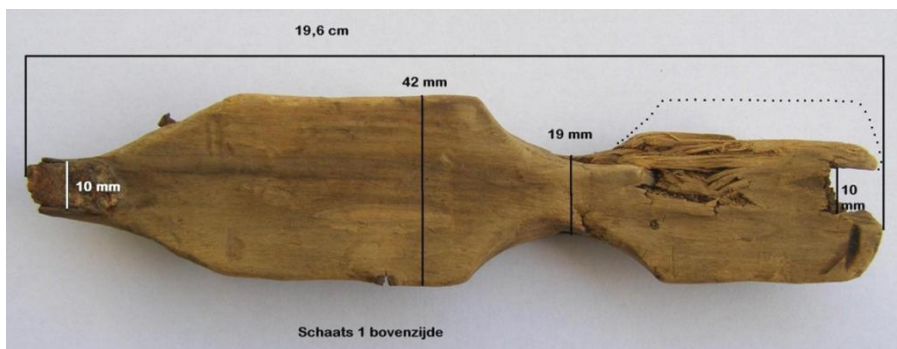
door slechte en ondeskundige conservering. De schenkels zijn grotendeels vergaan door de zuren uit de beer (feces).

Omdat andere vondsten uit deze beerput mij niet bekend zijn (b.v. aardewerk) is een datering van de schaatsen niet eenvoudig. Afgaande op de vorm van de voetstapel is mijn ruwe schatting een datering van ca. 1500. Beerputten uit deze periode worden in Delft regelmatig aangetroffen tijdens graafwerkzaamheden.

Van welke houtsoort de schaatsen zijn gemaakt weet ik niet. Dat moet nader onderzocht worden. Of we hier te maken hebben met een oorspronkelijk paar schaatsen is volgens mij ook niet zeker. De houtjes verschillen in lengte (schaats 1 is 19,6 cm, schaats 2 is 20,8 cm) en vorm (zie foto's). Verder is schaats 1 voorzien van vier riemgaten en schaats 2 van drie riemgaten. Het is natuurlijk heel goed mogelijk dat er destijds van twee defecte paartjes schaatsen één bruikbaar paartje schaatsen is gemaakt.

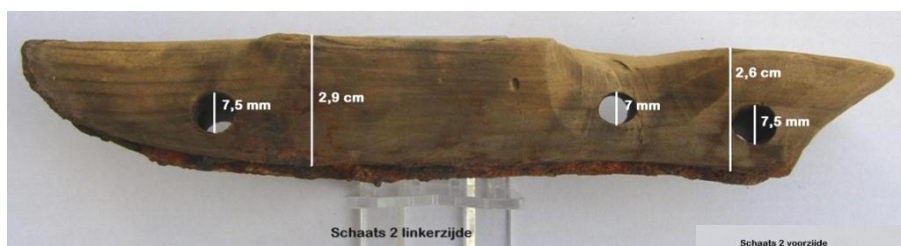
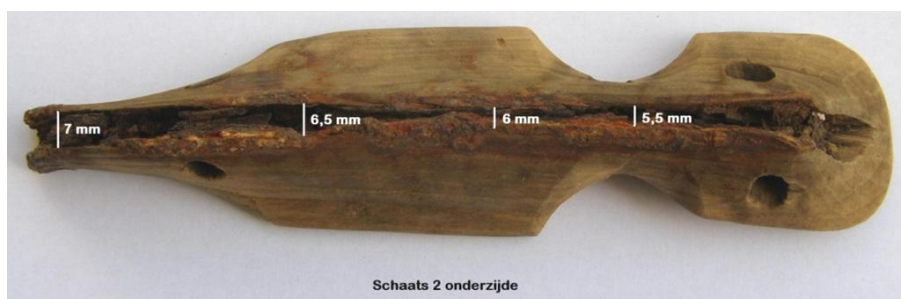
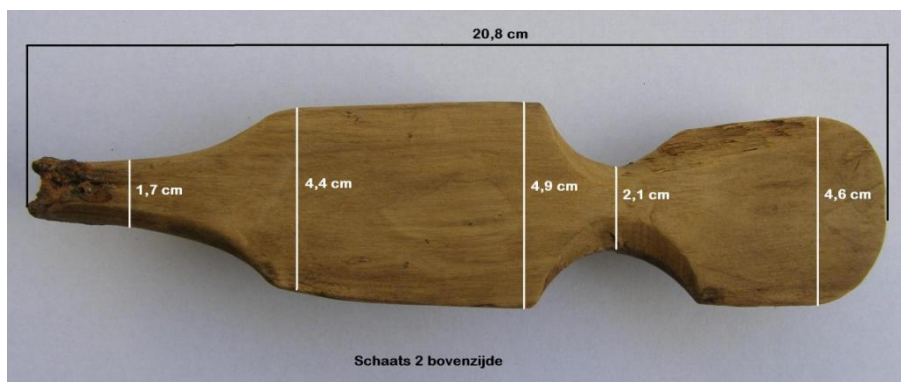
We kunnen er van uitgaan dat het hier kinderschaatsen betreft. Schaatsen met een lengte van 19 tot 21 cm zijn bedoeld voor de schoenmaten 29-31. De breedte van de schenkel van schaats 1 is aan de voorzijde 8 mm en aan de achterzijde 6 mm. Van schaats 2 is de breedte aan de voorzijde 7 mm en aan de achterzijde 5,5 mm.

Aan de voorzijde van de schaatsen zijn de schenkels naar mijn mening in het

Schaats 1

Schaats 2

houtje geklemd met een soort platte toon van 10 mm breed. Aan de achterzijde lopen de schenkels haaks omhoog en zijn 10mm breed. Waarschijnlijk hebben de schenkels aan de achterzijde met een nageltje in het hout vastgezet.

Van 'schatgraver' naar museum

Omdat een 'schatgraver' vaak veel geld kan verdienen met zijn hobby (verkoop van aardewerk, glas, tegels en andere antieke voorwerpen aan verzamelaars en antiquairs) zijn de schaatsjes uit de beerput voor hem niet interessant genoeg geweest. Hij heeft ze destijds weggeven aan een

kennis die ze wel leuk vond. Na een bezoek aan het Westlands Schaatsmuseum heeft deze kennis gedacht: deze schaatsjes liggen bij mij in een kast te verstoffen maar ze horen eigenlijk thuis in zo'n mooie museumcollectie. Nu liggen deze bijzondere 16e-eeuwse kinderschaatsjes te pronken in één van de vitrines van het museum en blijven zo voor het nageslacht bewaard.

Mocht iemand naar aanleiding van dit artikel opmerkingen of aanvullingen hebben, dan zou ik dat heel erg op prijs stellen.

Hans van der Donck, Maassluis

Schaats met onbekend merkje

Ik ben in het bezit van een eenvoudig

teken CH of GH onder een kroon (KD37, p. 9), dat ook nog altijd niet is thuisgebracht. Ik hoor graag of iemand dit merkje kent of meer weet over de maker.

Teun Wanink

schaatsje met korte hak en koperen knop. In de zijkant van de schenkel is het merk G en omgekeerde F ingeslagen, onder een hertengewei of een kroontje met een kruis erboven.

Het ijzer is 4 mm breed. De schaats is vermoedelijk circa 1920 (?) gemaakt.

Het merkje lijkt enigszins op het merk-

Schaatsboeken te koop

Ik ben bezig mijn boeken over schaatsen te verkopen. Het betreft ondermeer een grote serie over de Elfstedentocht. Geïnteresseerden kunnen een mail sturen aan M.Nieuwhof@hetnet.nl, waarna ik hen een lijst met de aangeboden boeken en de gevraagde prijs toestuur.

Minne Nieuwhof

Klomschaatsen en klompen op schaatsen

'Op het eerste gezicht' en 'bij nader inzien' maakt vaak een wereld van verschil. Op het eerste gezicht rijden de Volendamse meisjes op de achterzijde van deze Kouwe Drukke op klomschaatsen. Bij nader inzien lopen er riemen over hun klompen, waarmee die klompen op de schaatsen met lange halzen zijn gebonden. Geen echte klomschaatsen dus. De afbeelding is vermoedelijk van circa 1906.

Dit blijkt vaker het geval te zijn op oude prentbriefkaarten en zelfs op serieuzere kunstwerken, zoals prenten van Nico Jungmann. Duitse naam, tot Brit genaturaliseerd, maar Nederlander van oorsprong en dat zie je terug in zijn werk. Als we wat aandachtiger kijken naar het sfeervolle *'Volendams jongetje op de schaats'*, ook bekend als *'The young ice skater'* (zie volgende pagina), zien we ook hier riemen en veters de klompen aan de schaatsen klemmen.

Hoewel minder goed zichtbaar, is dat ook het geval op de kaart *'Old Dutchmen on skates'* (circa 1908) van dezelfde kunstenaar die Frits Locher instuurde. Jungmann leefde tot 1935 en was tussen 1900 en 1910 heel actief in Nederland.

Op 10 mei 2010, tijdens de ledendag van het Zuiderzeemuseum, viel het oog van fotograaf Henk Hak op een voorwerp onder de dakgoot van een van de lage huisjes. Klomp op schaats. Alweer geen klomschaats. Trouwens ook geen riemverbinding dit keer. De klomp zit op het schaatshoutje geschroefd. Die klomp kon kennelijk gemist worden, want na losschroeven had je niets aan een lekke klomp met een schroefgat er in ...

Na het zien van deze foto begon er heel langzaam een gedachte binnen te sluipen. Was het meer dan een fantasie-parodie op die schaatsgekke Hollanders van vooral buitenlandse kunstenaars? Waren er naast de rijders op sokken, waarvoor Yde Sije Hamstra volgens de overlevering de klomp-schaats uitvond, misschien écht mensen die hun schaatsen op hun klompen bonden en zo een baantje trokken?

Aquarel en potlood 48,5 x 29,5 cm. Gesigneerd rechtsonder monogram.
Linksonder: 'Volendam Holland'
Bron: Catalogus Mark Smit Kunsthandel, verkooptentoonstelling 2008.
Met dank aan Ton Visser uit Wormerveer.

En als dat het geval was, heeft dát Hamstra niet op het idee van de klompschaats gebracht? Wat was trouwens het voordeel van zijn klompschaats? Als arme mensen geen geld voor schoenen hadden, hadden ze dan wel een spaarpotje voor een vaste klomp-schaatscombinatie? Want zoals we op de foto van Hamstra's klompschaatsen uit het Fries Museum kunnen zien, ging het om een hechte twee-eenheid. Schaats en klomp waren niet langer bestemd voor afzonderlijk gebruik.

Klompschaats van Y.S. Hamstra, Fries Museum T1939-142

Volgens Wiebe Blauw (*Van glis tot klapschaats*, p. 130) kwam de jonge Hamstra in 1880 in de smederij van zijn vader in Oudkerk en zou hij aan het einde van de 19^e eeuw, een tamelijk rekbaar begrip overigens, zelf op de Aldtsjerkster ijsbaan op klompschaatsen hebben gereden. We moeten zijn vinding dus in deze periode plaatsen, ergens tussen 1880 en 1900.

Wat inspireerde Yde Hamstra? 'Sokkemantsjes' of klomp-op-schaatsrijders? Of – derde interessante optie - afbeeldingen daarvan? Hij leerde zich

zelf de Engelse taal en werd rond 1890 uitgenodigd in Leeds, door Engelse fabrikanten. Las Hamstra misschien het Engelse weekblad '*The Graphic*' en werd hij op gedachten gebracht door Britse tekenaars? In mijn verzameling zit een hilarische cartoon uit een uitgave van 1894 van dit blad. De '*pig hunt*' (varkensjacht) is een parodie van tekenaar T. Henricus (?) op een spekrijderij. Zeven langgerokte vrouwen staan aan de start, alle zeven op klompschaatsen. Of zijn het schaatsen op klompen?

Als het varken wordt losgelaten vliegen ze er achteraan en rollebollen ze over elkaar heen. Terwijl de dames elkaar onderling afslachten, rijdt een oude 'heks' er met het gillende beest vandoor. Getekend in 1893, gepubliceerd in '*The Graphic*' van 27 januari 1894 (zie volgende pagina).

Ook in '*The Graphic*' van 21 december 1895 verschijnt een plaat met een rijder met klompen op schaatsen. Kan het zijn dat illustratoren deze oerhollandse voorwerpen al eerder aan elkaar koppelden in hun fantasie en in hun prenten? En dat Hamstra door zo'n half-idyllisch plaatje op een idee is gebracht? Daarover valt met zekerheid waarschijnlijk nooit iets te zeggen, maar is het niet aardig om eens te inventariseren hoe ver we de combi klompen en schaatsen op tekeningen terug in de tijd kunnen plaatsen? De voorlopige tussenstand is: klomp-op-schaats (1893) tegenover klomp-schaats (1913, een tekening van

THE START

THE RACE

AN EXCITING FINISH

THE WINNER

A PIG HUNT IN HOLLAND

Rudolph Mencer in een editie van *Hans Brinker or the silver skates*). Ik zie uit naar jullie reacties.

Niko Mulder

Stempels (oproep uit KD41)

Over de herkomst en/of aanvullende gegevens betreffende de stempels op p. 10-11 kwamen geen reacties binnen.

Matthy van Klaveren

Mijn aanwinst ...

Dé plek om uw nieuwe aanwinst te presenteren. Deze keer is Matthy van Klaveren op zoek naar informatie over een tweetal prenten. Wie kan helpen?

Ik kwam in het voorjaar deze prent tegen en ineens moest ik terug denken aan mijn schooltijd. Het heeft

over de oorsprong ervan weet te vertellen.

„Copyright AVROS Amsterdam“

eigenlijk niets te maken met schaatsen, maar wel met sneeuwpret. Het is een stukje jeugdsentiment, want wij maakten op het schoolplein dan een glijbaan en soms zelfs meerdere. Afgelopen winter is er voldoende sneeuw gevallen en bovendien was er lichte vorst, toch heb ik geen glijbaan waargenomen. Ik kon deze plaat niet laten lopen en heb hem dus maar aangeschaft. Deze Poster is op karton met een afmeting van 26 x 60 cm. Vermeld wordt “Copyright AVROS Amsterdam” en ‘Printed in Holland’. Op internet kon ik niets over deze plaat vinden, maar misschien is er onder onze verzamelaars iemand die iets meer

Ook over de tweede plaat (zie volgende pagina) heb ik niets kunnen achterhalen. Het is een poster zonder titel en zonder reclame. Waarom weet ik niet, maar ik breng de plaat in verband met margarine, Zeeuws meisje of iets dergelijks. De naam van de tekenaar, P. Rayez, kwam ik in

Nederland niet tegen. Wel komt deze naam in Franstalig België op beperkte schaal voor. De poster heeft het formaat van 92,5 x 62,5 cm. Is er iemand onder de verzamelaars die meer over deze poster kan vertellen?

Matthy van Klaveren

Halve Maanschaatsen (oproep uit KD41)

Zowel bij de redactie als bij de schrijver van dit artikel is er geen reactie binnengekomen over de halve maan schaatsen op p. 5. Mogelijk ook begrijpelijk omdat ze nooit eerder zijn gezien. Noch in een catalogus, noch in het echt.

Terug naar de eerste vraag, zijn het wel schaatsen? Bedoeld om er mee in de sneeuw te lopen of op scherp te staan, vallen voor mij als doel af, mede door de vijf rondingen (halve manen). Dit geeft niet de nodige grip op een gladde ondergrond. De middelste halve maan is vier millimeter hoger, dus de schaats wankelt enigszins als je er op staat. Ook door de uitstraling met het krulletje vooraan en de binding aan de schoen lijkt het een schaats. Mogelijk dacht de bedenker, dan sta ik niet meer op zo'n smal wankel ijsertje (schenkel). Of is

hij meer bedoeld als oefenschaats?

Gezien het merk onder de schaats, *Goode London*, komt hij uit een fabriek en met die gedachte verwacht je dat er meerdere gemaakt zijn.

Om te weten of je er op kan schaatsen moet je ze uitproberen. Dat heb ik afgelopen winter gedaan en ik kwam er goed beslagen mee ten ijs. Je wankelde niet, ook een voordeel. De afzet ging wonderwel ook, maar het doorglijden zoals wij dat kennen was er niet. Ik vergeleek het schaatsen met het rolschaatsen van vroeger, een korte lompe afzet, maar ik schaatste wel. Hoe het ook is, hij moet onder je voet en wordt gebruikt bij koud weer, zo past hij zeker bij een winterverzameling. Voor mijn gevoel zijn ze in ieder geval daarvoor bedoeld.

Misschien komt er via internet ter zijner tijd nog iets boven water. Ik ben er blij mee, mag dat?

Krijn van der Ham

De voorgeschiedenis van de terreinkaarten van de Zuid-Hollandsche IJsvereeniging

Honderd jaar schaatssport in Zuid-Holland, zo luidt de titel van het jubileumboek van het Gewest Zuid-Holland van de KNSB, 1893-1993.

Op 25 november 1893 werd in 's-Gravenhage de Zuid-Hollandsche IJsvereeniging opgericht, de voorloper van het huidige Gewest Zuid-Holland. De geschiedenis welke aan deze oprichting vooraf ging wordt helaas niet in dit jubileumboek beschreven, hier volgen enkele feiten.

De heer W.F. Margadant uit 's-Gravenhage, oud-officier van administratie bij de Marine, nam in 1891 het initiatief om te komen tot oprichting van een IJsvereeniging met als voornaamste doel: de aanleg en onderhoud van ijsbanen op de openbare wateren. De schaatsenrijders moesten ongestoord, comfortabel en veilig van de een naar de andere stad kunnen rijden en regionale IJscclubs zouden werkloze arbeiders, tegen een financiële vergoeding, kunnen inzetten om dit te bewerkstelligen. In een oproep, geplaatst in *Het Vaderland* d.d. 29 januari 1891, doet Margadant zijn betoog en vraagt een ieder die is geïnteresseerd in zijn plannen hem een visitekaartje te sturen.

Al op maandag 2 februari 1891 werd een kennismakingsvergadering belegd in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis. de belangstelling is groot en op 11 februari 1891 werd in dezelfde locatie

de oprichtingsvergadering gehouden om de Statuten vast te stellen en een Bestuur te kiezen. Intussen groeide het aantal leden gestaag. De naam werd uiteindelijk de Zuid-Hollandsche IJsvereeniging, de Z.H.IJ. In deze vergadering werd al gesproken over ijswegen in heel Zuid-Holland, welke worden onderhouden door aangesloten afdelingen, hier bedoeld de IJscclubs uit de omliggende dorpen en steden. De IJsvereeniging wil zo spoedig mogelijk haar werkzaamheden over de gehele provincie uitstrekken. Een terreinkaart met de waterwegen in Zuid-Holland is in voorbereiding en leden kunnen de kaart voor de helft van de winkelprijs bij de secretaris van de IJsvereeniging bekommen.

De samenstelling van het eerste bestuur:

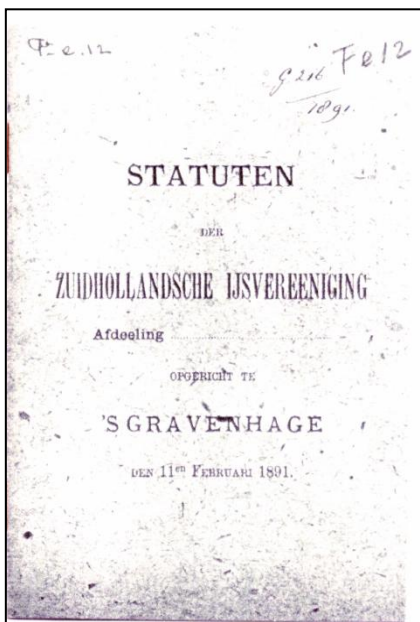
W.F. Margadant, *President*

A.L. Allot Jr., *Secretaris*

Jhr. W. Röell, *Penningmeester*

Jhr. P.J. Vegelin van Claerbergen

Jhr. F. van den Bosch

In de Statuten van de IJsvereniging komen naast de gebruikelijke artikelen enige bijzondere zaken aan het licht, zoals het artikel over de VOORRIJDER.

Art. 1d

Het verkrijgbaar stellen van goede kaartjes van de rivieren, vaarten, kanalen en tochten in Zuid-Holland.

Art. 13

Het lid der Vereeniging dat gedurende den verlopen winter in den kortste tijd den grootsten tocht op schaatsen in de Provincie Zuid-Holland heeft afgelegd, en zijn aanwezig zijn op de verschillende plaatsen door vertrouwbare personen heeft doen bevestigen, zal in de vergadering van October uitgeroepen worden tot "Voorrijder" der Vereeniging, en met een bijzonder onderscheidingsteeken versierd.

Onder de Algemene Bepalingen zijn de volgende zaken uitgelicht:

Art. 18

De Vereeniging zal trachten zich in verbinding te stellen met de bestaande ijsverenigingen in Zuid-Holland, ten einde doelmatige samenwerking te verkrijgen. Ook zal zij in alle gemeenten, waar dit wenschelijk en mogelijk is, de oprichting van afdelingen bevorderen.

Art. 19

Bij toetreding tot deze Vereeniging verbinden de leden zich stilzwijgend tot het bevorderen op de ijsbanen van een hulpvaardigen, kameraad-schappelijken, opgewekten en menschlievend geest.

Het is duidelijk, deze IJsvereniging heeft in de presentatie alle kenmerken van een Provinciale Bond. Het eerste bestuur van de ZHIJ is overigens veel dank verschuldigd aan de heer Nierstrass, President van de Haagsche IJsclub. De oprichting van de nieuwe IJsvereniging is voor een goed deel te danken aan zijn inspanningen.

Terreinkaarten voor schaatsenrijders

Op de eerste jaarvergadering van de Z.H.IJ., gehouden op zaterdag 31 oktober 1891, werd wel duidelijk dat het initiatief in een behoefte voorzag. De IJsvereniging begon met 63 leden en voor het begin van het winterseizoen is het ledental de 300 gepasseerd. Zelfs uit Haarlem is een verzoek binnengekomen om als afdeling van de Vereeniging toe te treden.

Over de ijsreiswijzers werd al in eerste bijeenkomst gesproken. Op deze vergadering komt daarover meer duidelijkheid. De heer Tuyn heeft met de nodige zorg reeds enige kaarten in tekening gebracht voor het maken van tochten, zelfs tot Amsterdam en Rotterdam. Na een uitvoerige discussie werd met het oog op de geldmiddelen besloten nog een jaar te wachten met de aanmaak van de ijsreiswijzers. Aan de heer Tuyn werd echter de welverdiende dank der vergadering gebracht en hem het erelidmaatschap der Vereeniging aangeboden, welke hij aanvaardde. Zijn naam komt daarna niet meer ter sprake en zo blijft het onduidelijk om wie het hier gaat!

Dit is het terreinkaartenmapje uit 1894. Het initiatief daartoe is dus al in 1891 genomen.

Op zoek naar de identiteit van deze heer Tuyn komt een ander persoon met de achternaam Tuyn in beeld. Het gaat om Jan Adrianus Tuyn, hoofdcommies van de afdeling onderwijs der Gemeentesecretarie te 's- Gravenhage. In een kranteninterview van de heer J.A. Tuyn wordt vermeld dat hij vanaf de oprichting van de Z.H.IJ. baancommissaris is geweest van de afdeling 's-Gravenhage van de

IJsvereeniging. J.A.Tuyn is in 1891 pas 22 jaar en het vermoeden bestaat toch dat hij, gezien zijn leeftijd, niet verantwoordelijk kan zijn voor het ontwerp van de terreinkaarten. Omdat de achternaam dezelfde is wordt gezocht in de stamboom van deze familie en wat blijkt: zijn vader en grootvader blijken van beroep cartograaf te zijn. De grootvader is Petrus Nicolai Tuyn, (1812-1867) vooral bekend geworden door zijn samenwerking met de tekenaar, cartograaf Willem Cornelis Baarsel. De vader van de heer J.A. Tuyn is de heer Adrianus Tuyn, kaartgraveur (1839-1921). Ten laatste in de functie van hoofdcommies bij het Departement van Marine te 's- Gravenhage. Voor zijn werk werd hij in 1894 bij Koninklijk Besluit benoemd tot ridder in de orde van Oranje Nassau. Die *onbekende* heer Tuyn blijkt achteraf een kennis te zijn van de heer Margadant. Niet alleen hebben beiden een rang bij de Marine, maar ze wonen in dezelfde straat, de Hugo de Grootstraat te Den Haag.

De uitvoering van de terreinkaarten is van een hoog niveau en de veronderstelling, dat de heer Adrianus Tuyn verantwoordelijk is voor de ontwerpen lijkt voldoende gerechtvaardigd.

De eerste lijst van baancommissarissen bestaat uit de volgende personen:

H. Kips; J.A. Tuyn; P. van Marle; H. Wijnmalen; J.H.A. Nierstrasz; C. Nolet; Dr. Te Boekhorst; Jhr. Van Citters; I. Wijnstroom; Baron D. van

Pallandt; G. van der Oudermeulen; C. du Ry van Beest Holle; W. van Malsen; J. Margadant en H. Tromp.

Na afloop van de vergadering werd door de heren Tamson uit 's-Graven-

hage en G.S. Ruiter uit Akkrum een fraaie verzameling schaatsen tentoongesteld.

Aad van den Ouweelen

Bloemmotieven op schaatsen van Anrie Broere (2)

Opnieuw een op de schenkel gegraveerd bloemmotief. Dit keer op een damesschaats met lage punt. De schaatsen hebben een geut onder in het loopvlak, dus we kunnen gerust aannemen dat ze hebben toebehoord aan een kunstrijdster. Aan de reparaties aan het hakleer te zien is de schaats lang meegegaan. De dikke klodders vaseline in het achterste riemgat doen vermoeden dat ze goed werden verzorgd aan het eind van de winter. Of zal Anrie het er zelf op hebben gesmeerd?

Anrie vroeg Ed Braakman om zijn mening over het bloemmotief. Diens reactie: de goudkleurige bloemmotieven zijn door middel van de techniek van vuurvergulden op de schaatsijzers aangebracht. Vuurvergulden is een oude techniek van aanbrengen van goud op een metalen ondergrond. Goudalmaal, een opossing van fijn goudpoeder in kwik werd door onderdompeling of met een kwastje op aangebracht. Daarna werd het voorwerp

met vuur sterk verhit, waardoor het kwik verdampt en het goud neerslaat op het voorwerp. De techniek was uiterst gevaarlijk omdat kwikdamp een zwaar vergif is. De werklieden verloren hun tanden, hun haar en uiteindelijk hun verstand en hun leven. Rond 1830 werd de techniek overal streng verboden. (bron Wikipedia)

Anrie denkt overigens dat de schaatsen met de bloemmotieven niet van vóór 1830 zijn.

Redactie

Ten IJse 8 – Pantins de Hollande

In de Tachtigjarige Oorlog, tijdens het beleg van Haarlem, werden boodschappers er op hun *schovelingen* op uit gezonden om tussen de Spaanse linies door de Prins van Oranje te bereiken. Dat was eind januari 1573 en deze nachtelijke koeriersdienst geldt als het oudste bewijs van een oorlogshandeling op de schaats.

Daar kan een streep doorheen. In een oude bron, *Chroniques* van Jean Molinet, vond ik een verwijzing naar schaatsen in oorlogsverband die ruim negentig jaar verder teruggaat in de tijd. De passage beschrijft de heldendaden van de zojuist gestorven stadhouder Joost van Lalaing.

zolen op klossen die de voeten droog en schoon moesten houden. Toen trippen uit de mode raakten is het woord *patin* uiteindelijk ‘schaats’ gaan betekenen in het Frans. Toevoeging van het land van herkomst was niet langer nodig.

Wat was er aan de hand? Om te beginnen zitten we in een oorlog die lang niet zo overzichtelijk was als De Nederlandse Opstand. Daarin ging het eerst om godsdienstvrijheid en gaandeweg om bevrijding van het Spaanse juk. In de Stichtse Oorlog daarentegen lagen de zaken wat gecompliceerder. Vreemd genoeg kennen de meeste Nederlanders Jan van Schaffelaar bij naam, al speelde hij slechts een bijrolletje. Maar heeft u ooit begrepen

et mesme une sortie
d'Utrecht, le jour Saint-Étienne, où ceux de la
ville le vinrent combattre à grande puissance, dont
la plupart des gros bourgeois venoient à pantins de
Hollande ;

Letterlijk vertaald staat er: ‘*en zelfs een uitval van Utrecht, op de dag van de heilige Stefanus [bedoeld wordt 26 december 1481] waar de stedelingen hem op volle kracht kwamen bevechten, waarvan het merendeel van de gegoede burgers op schaatsen kwamen;*’

Pantins [met een n] *de Hollande* was een verbastering van *patins de Hollande*, de oude Franse benaming voor schaatsen. *Patins* waren trippen, ook wel patijnen genoemd. Houten

waarom hij in Barneveld van de toren sprong? Om te kunnen snappen waarom welgestelde Utrechtse burgers de schaatsen onderbonden om de vijand te lijf te gaan, daarom eerst even een stukje geschiedenis.

De Hoekse en Kabeljauwse twisten smeulden nog na, maar laten we het er op houden dat onvrede met de Bourgondische machtshebbers de belangrijkste reden was voor de onrust. In 1481 kwamen de burgers van Utrecht in opstand tegen hun

eigen bisschop, David van Bourgondië. Ze werden daarbij gesteund door enkele edelen en door uit Leiden verbannen opstandelingen. De burgers lieten bisschop David de stad niet meer in, zodat deze was aangewezen op zijn kasteel in Wijk bij Duurstede. Natuurlijk riep hij de hulp in van zijn familie, in dit geval de echtgenoot van zijn half-nichtje Maria van Bourgondië, Maximiliaan van Oostenrijk, zoon van de Duitse keizer.

Zelfs een machtig man als Maximiliaan, die kort geleden het hertogdom Gelre nog had heroverd, durfde een rechtstreekse belegering van de sterke vestingstad Utrecht niet aan. Hij besloot een cordon om de stad te leggen om de aanvoer van goederen tegen te houden en de stad zo op de knieën te krijgen. De Bourgondische stadhouder van Holland en Zeeland, Joost van Lalaing, voerde een van de huurlingenlegers aan die het cordon moesten handhaven. Kleinere plaatsen rond Utrecht werden door hem en zijn kapiteins aangevallen, geplunderd en in brand gestoken. Op 26 december werd Westbroek hun prooi. De Utrechters hoorden ervan en sloegen de *'banclock'*, de noodklok. In hun haast om te hulp te schieten, renden de burgers in totale wanorde de stad uit richting de rookwolken. Zoals men op een brand af gaat, schreef Molinet dan ook. Wie het hardst liep dacht dat hij de dapperste was, vermeldde een anonieme Nederlandstalige kroniek tamelijk cynisch. In deze kroniek werden ook

de omstandigheden beschreven: het had gevoren. Veel burgers namen daarom de kavelsloten en de wateringen in de veronderstelling dat ze er over konden, maar *'sy braken daer in ende verdroncken'*.

Degenen die het strijdperk wel bereikten, ontdekten ter plekke dat ze als ratten in de val waren gelopen. Ze troffen niet één, maar drie vijandelijke legers. De Utrechters sloegen in paniek op de vlucht. Het werd een gruwelijke slachtpartij met honderden doden. Veel mannen die gewond raakten en zich op het platteland verborgen hielden, stierven voor de ochtend alsnog, *'want dat was enen couden nacht ende 'et vroos hert'*.

Het Nederlandstalige kroniekje rept niet over schaatsen. Misschien sprak het gebruik voor zich. Ook Molinet noemde ze niet in het rapport van de veldslag zelf. Pas twee jaar later, in een soort in memoriam voor Joost van Lalaing, nadat deze bij de uiteindelijke belegering van Utrecht in 1483 het leven had gelaten, herinnerde hij zich kennelijk de *'pantins de Hollande'*, waarop het merendeel van de *'gros bourgeois'*, de gegoede burgers, ten strijde trok tegen de stadhouder.

Het wekt verwondering dat kennelijk alleen de welgestelde burgers op schaatsen kwamen. Want zo staat het er: *'dont la pluspart des gros bourgeois venoient à pantins de Hollande'*. 'Gros' kon ook 'belangrijk' betekenen in het middelfrans. Gegoed, welgesteld, belangrijk, het komt allemaal op hetzelfde neer. Misschien

moeten we niet te veel waarde hechten aan deze formulering. Molinet wilde het prestige van de dode edelman Joost van Lalaing zo veel mogelijk opblazen. Daarom kwam het hem misschien slecht uit om de waarheid te vermelden en ook de lagere standen op te nemen in zijn opsomming.

Hoe de Utrechtse schaatsen er uit zagen weten we niet. Er zijn geen laatmiddeleeuwse exemplaren bekend uit die stad. Wel uit het naburige Amersfoort, dat ook betrokken raakte in de Stichtse oorlog, en uit Amsterdam. Zie voor afbeeldingen *Ten IJse 5* in *Kouwe Drukke* 37. Vlak voor 1500 hadden schaatsen tamelijk lange halzen. Het waren veelal snavel-schaatsen, in navolging van de schoenmode uit die tijd. Op dat punt weken ze af van de bodemvondsten uit Delft, die waarschijnlijk van later datum zijn. Zie het artikel van Hans

van der Donck elders in dit nummer.

Jean Molinet, Henegouws geschiedschrijver in dienst van het Bourgondische hof, zou met betrekking tot dezelfde oorlog nog een handeling beschrijven waarin schaatsen voorkomen. Daarover volgende keer meer.

Niko Mulder

Geraadpleegde werken:

1. Pieter Sterlincx - *Een Corte waerachtighe beschrijvinghe, van alle gheschiedenissen, aenslaghen, stormen, schermutsingen, ende schieten voor de vrome stadt Haerlem in Hollandt gheschiet enz.*, 1574
2. Jean Molinet - *Chroniques* - editie J.A. Buchon, 1827
3. N.B. Tenhaeff - *Bisschop David van Bourgondië en zijn stad*, 1920
4. Antheun Janse - *De sprong van Jan van Schaffelaar*, 2003

Eindeloos pootje-over in Vreeland

Tijdens een ritje met schoonmoeder – die fietst niet, dus we zijn met de auto – belanden we weg van de snelweg bij toeval in Vreeland aan de Vecht. Aan het eind van de Nigtevechtseweg, op de hoek van Boterweg en Floraweg ontdekken we opeens een schaatssculptuur in het klein plantsoentje. Stoppen en uitstappen. Drie schaatsers gaan er eindeloos pootje-over en laten zich niet afschrikken door Radha die uit alle hoeken foto's van ze neemt.

Op de plaquette bij het beeld staat net genoeg tekst om op internet te kunnen achterhalen dat de Vreelandse kunstenaar Joop van Huisstede het beeld heeft ontworpen ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de plaatselijke ijsclub 'Voorwaarts'. De sculptuur is uitgevoerd in staal.

Van Huisstede heeft na de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers in Amsterdam ook de Rijksakademie van beeldende kunsten gedaan. In Vreeland gaf hij 25 jaar geleden kunstlessen in het kader van

een cursusproject. De kunstenaar is geboren in 1922 en in mei 2000

overleden.

Niko Mulder / Caroline van Staaveren

Lage noren in 1963?

Deze vraag werd in *KD41* gesteld door Edith Wassenaar, waarop een aantal antwoorden binnenkwam. Hier een gedeelte van de reactie van Wiebe Wijnja: *'Omdat ik op de kortebaan reed heb ik bewust LAGE noren aangeschaft. Viking kwam daarmee op de markt rond 1960; ik heb ze in dat jaar aangeschaft of een jaar later. In de strenge winter van 1962/1963 heb ik veel (kortebaan-) wedstrijden gereden en prijzen*

gewonnen op de lage noren. Toen brak de Elfsteden aan op 18 januari 1963. Daar ben ik gestart in de wedstrijd, met nr. 253. Het werd een barre tocht, zoals bekend. Ik had een snelle start maar werd na circa 15 km verblind door blitslicht van een fotograaf van De Telegraaf. Ik was daarna een poos blind en werd finaal onder de voet gereden. (De foto stond de volgende dag levensgroot in De Telegraaf). Ik ben gefinisht om 22.45 uur, heb wel de stempelkaart maar

Wedstrijddrijder Wiebe Wijnja uit Uitwellingerga wordt door bereidwillige handen naar de EHBO-post op de Grootte Wielen gedragen. Bron: *De Leeuwarder Courant* van 19 januari 1963, p3. Let op Wiebe's lage noren!

geen kruisje, omdat ik niet binnen de reglementaire tijd voor wedstrijddrijders binnenkwam. Van die finish stond trouwens de volgende dag een 'mooie' foto in de Leeuwarder Courant: ondergetekende met besneeuwde LAGE Noren.'

Teun Wanink meldde telefonisch dat de lage noren in 1963 al bestonden. Niko Mulder, hiervan allemaal nog niet op de hoogte en toevallig op bezoek in de fabriek van Viking in Almere, vroeg er ook naar. Daar werd bevestigd door de heer Du Crocq, een medewerker die al jaren meeloopt, dat Jaap Havekotte sr. rond 1960 met het idee kwam om lage noren te maken.

Kortom: in de film *De Hel van 63* is het historisch verantwoord om een van de hoofdrolspelers op lage noren te zien schaatsen.

Edith Wassenaar / Matthy van Klaveren

Boek en Zopie

Warmte op het ijs - Rijper ijsclub

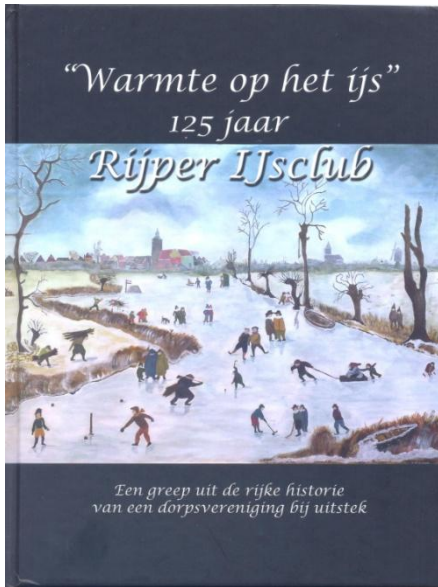
In de afgelopen winter verscheen dit jubileumboek ter gelegenheid van het 125 jarig bestaan van de club. Ik ben een liefhebber van dergelijke boeken. Het is een leuk boek met alles wat een jubileumboek hoort te bevatten. Het archief dat jaren geleden in vlammenop ging, het clubhuis, de locatie van de baan, de bestuursleden.

Hoogtepunten en dieptepunten uit de lange historie van de club. Een leuke

bijkomstigheid van dergelijke boekjes zijn de lokale gebruiken. Zo komt in De Rijp voetbal op de eerste plaats, dat is niet bijzonder. Maar op de tweede plaats komt het ijsbalgooien. Welke "niet-Rijper" kent dit fenomeen? Een heel hoofdstuk is gewijd aan deze lokale topsport, waarvan ook een zomerse variant bestaat. Meer folkloristische gebruiken zoals prik-sleeën, katknuppelen en keiensmijten zijn allemaal blijkbaar nog springlevend in De Rijp. Uiteraard werden ook diverse schaatswedstrijden op de kortebaan verreden, bovendien wordt

uitgebreid stilgestaan dat De Rijk een centrale rol speelt in diverse toertochten in Noord Holland. De dorpentocht en de eilandspoldertocht zijn hiervan de bekendste.

136 pagina's in kleur, volop voorzien van foto's en afbeeldingen.

Martin van der Bij

Acht eeuwen schaatsen in en om Amsterdam

Op 21 juni is er onder de leden van De Poolster per e-mail een oproep verspreid om foto's of scans van verzamelstukken aan te dragen voor het boek *Acht eeuwen schaatsen in en om Amsterdam*. Het project is een initiatief van ondergetekenden en heeft tot doel verzamelkring De Poolster meer bekendheid te geven onder een breder publiek. Hoewel het niet om een jubileumboek gaat ter gelegenheid

van het 50-jarig bestaan van de Jaap Edenbaan (dat schrijft Ron Couwenhoven namelijk), willen we dat moment in december 2011 wel gebruiken om onze publicatie te lanceren.

Poolsterleden hebben in grote getale gereageerd op onze oproep. We zijn ze daar heel dankbaar voor! Marnix Koolhaas, Ron Couwenhoven, Nelly Moerman en Matthy van Klaveren nemen bovendien ieder een hoofdstuk voor hun rekening. Daarnaast zijn er leden die informatie aanleveren, fungeren als proeflezer of betrokken zijn bij de opmaak.

Drie hoofdsponsors staan garant voor de kosten tot een bepaald bedrag. Zij nemen het merendeel van de 3000 exemplaren af. Daarnaast heeft Jos Pronk allerlei instanties benaderd om als nevensponsor extra boeken te kopen. We hebben drukkerij PrimaveraQuint, waarvan de eigenaar wortels heeft in het Amsterdamse schaatswereldje, bereid gevonden om het drukwerk te verzorgen. Leden van De Poolster kunnen het boek van 160 pagina's kopen tegen kostprijs. Extra exemplaren tegen een kleine meerprijs.

Aangezien we in eerste instantie mikken op een publicatie die veel nieuwe leden kan aantrekken, willen we vooral een rijk geïllustreerd boekwerkje met veel primeurs en interessante informatie. Daarbij streven we niet naar volledigheid, maar pikken we uiteraard wel de krenten uit het Amsterdamse ijs.

Als er lezers zijn die de oproep via e-mail hebben gemist en in het bezit zijn van fraaie prenten of objecten die een direct raakvlak hebben met de schaatsgeschiedenis van Amsterdam, horen wij dat graag op zeer korte

termijn. Alle ingebrachte foto's of scans van verzamelobjecten van leden maken het met elkaar tot een breed gedragen Poolsterinitiatief. Iets om trots op te zijn.

Jos Pronk / Niko Mulder

Reactie op Rook & roll (KD 39)

Hans van der Donck stuurde een prent-briefkaart in, die niet zou hebben misstaan als illustratie bij het artikel *Rook & roll* uit *Kouwe Drukke* 39. Let ook op het ontbrekende schoeisel. Een 'sokkemantsje' zouden de Friezen zeggen. De kaart is gelopen in 1906.
Redactie

Kouwe Drukke

Kouwe Drukke is een uitgave van Stichting "De Poolster", verzamelkring van schaatsen en winterse objecten en verschijnt driemaal per jaar.

Misdrukken, bezorgfouten en dergelijke melden bij:

Wim van Herk tel. 0180-663092; e-mail: administratie@stichtingdepoolster.nl

Redactie-adres

Niko Mulder, Schoener 48-01, 8243 XT Lelystad

Redactieleden Kouwe Drukke

Matthy van Klaveren (0251-241492) matthy.klaveren@orange.nl	Niko Mulder (0320-251663) n.mulder@hccnet.nl
Theodoor van der Kooi (030-6046362) theodoorvanderkooi@12move.nl	Caroline van Staaveren (023-5651597) redactie@stichtingdepoolster.nl

Druk

Drukkerij De Gans, Amersfoort

Bestuursleden Stichting "De Poolster"

Voorzitter Huub Snoep (0252-688699) voorzitter@stichtingdepoolster.nl	Penningmeester Wim van Herk (0180-663092) administratie@stichtingdepoolster.nl
Secretaris en ledenadministratie Maarten Dijkstra (072-5610916) Doortjes 9, 1861 VH Bergen (NH) secretariaat@stichtingdepoolster.nl	Contactpersoon veilingen Alex Kampinga (0598-398002) veilingcommissie@stichtingdepoolster.nl
	Contactpersoon redactie en website Caroline van Staaveren (023-5651597) redactie@stichtingdepoolster.nl

Stichting De Poolster

<http://www.stichtingdepoolster.nl>

secretariaat@stichtingdepoolster.nl

Lidmaatschap

Het lidmaatschapsgeld dient eens per jaar rond 1 juli te worden betaald. Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 25,- over te maken op gironummer 4324260 t.n.v. Stichting De Poolster met vermelding van naam en lidmaatschapsgeld 2011-2012. Graag dan ook uw adresgegevens doorgeven aan: secretariaat@stichtingdepoolster.nl

Kopij

Voor Kouwe Drukke nummer 43, december 2011, moet de kopij uiterlijk 1 november 2011 binnen zijn. Bij voorkeur per e-mail (als bijlage), handgeschreven of getypt mag ook. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld. Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij zijn verkrijgbaar bij de redactie. De redactie kan artikelen om diverse redenen weigeren, inkorten of doorschuiven naar een volgende uitgave.

De artikelen in Kouwe Drukke mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publicaties.

